

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЧЕТВЕРТОГО КЛАСУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «Я У СВІТІ»

NATIONAL AND PATRIOTIC UPBRINGING OF THE FOURTH- GRADESCHOOLCHILDREN BY MEANS OF UKRAINIAN STUDIES IN THE PROCESS OF LEARNING THE SUBJECT “I AM IN THE WORLD”

Українська освіта, як і загалом українська держава, переживає складні процеси національно-культурного становлення. За сучасних викликів, які стоять перед Україною (анексія Криму Росією, військові дії на сході України), особливо актуалізується питання національно-патріотичного виховання юного українця, формування високих громадянських цінностей, виховання зростаючої особистості на українознавчих засадах. Вважаємо, що українознавство слугує вагомим чинником виховання любові до рідного краю, Батьківщини тощо. Цю проблему актуалізують базові державні документи (Закон України «Про освіту»; Закон України «Про позашкільну освіту»; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді; Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах; Концепція позашкільної освіти й виховання; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року тощо), у яких, зокрема, наголошується, що стрижнем системи виховання учнів є національна ідея, патріотизм, що передбачають формування любові й готовності до захисту Батьківщини, громадянського обов'язку, інтересу і прагнення до збереження національної історії, культури, традицій і поваги до культурних цінностей інших народів. Вивчення різних аспектів виховання громадянина-патріота має глибоку традицію, від класиків вітчизняної педагогічної думки (Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) до сучасних учених, які розглядають її в загальному контексті виховного процесу, у взаємозв'язку між національним і полікультурним феноменами, регіональному вимірі та в інших ракурсах (А. Алексюк, О. Безкоровайна, І. Бех, Г. Білавич, О. Будник, Г. Васянович, О. Вишневіч, Т. Завгородня, В. Кононенко, В. Киричок, О. Коберник, Н. Лисенко, С. Литвин-Кіндратюк, Г. Лозко, П. Лосяк, О. Онопрієнко, Б. Савчук, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, К. Чорна та ін.). Виокремлюємо творчі напрацювання М. Стельмаховича й Р. Скульського [7], які зробили вагомий внесок у вивчення надбань українознавства, прикладного аспекту використання народознавства в навчально-виховному процесі української школи, ще на початку 90-х рр.

XX ст. актуалізували проблему доцільності українознавчої освітньої політики. Проте порушену в назві статті проблему вчені глибоко не вивчали.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, школярі четвертого класу, українознавство, «Я у світі».

It is revealed that the subject “I am in the world” being an important component of the general elementary education content, is an effective tool and form of formation of the national and patriotic upbringing of the junior pupil. It is these lessons that give the opportunity to provide students with interesting textbooks about their native land, Ukraine, famous Ukrainians, history, and appeal to people; s and spiritual heritage. The method of national and patriotic upbringing of junior pupils by means of Ukrainian studies is described, which reflects the purpose, tasks, and separate pedagogical conditions, methods of patriotic education and expected results of this process. Among the pedagogical conditions is the stimulation of interest in the history of the Ukrainian people, native land, expansion of knowledge about prominent Ukrainians, involvement of junior pupils in development of projects based on the Ukrainian studies, preparation of future teachers for similar work in school, etc. It is emphasized that the upbringing of the patriot of Ukraine has a national character, that is, it is based on ethno-national traditions of the Ukrainian people. The national consciousness is the core of national and patriotic upbringing – awareness of its national identity and the national past, which is an attribute of every nation. Based on the results of the questioning of junior schoolchildren and students – future teachers, the following characteristics of this quality have been identified, such as: love for Ukraine and for historical past of the Ukrainian people; faith in its spiritual strength and purpose; the will and responsibility for bringing the Ukrainian people to a place of honor in a civilized world; the ability to understand and comprehend its history, culture, art, values, moral, customs, rituals, as well as the symbolism of its nation and native land; readiness to serve consciously the interests of Ukraine and take responsibility for its fate.

Key words: national and patriotic upbringing, fourth-grade schoolchildren, ukrainian studies, “I am in the world”.

УДК 37. 211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-6>

Височан Л.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми в загальному вигляді. Українська освіта, як і загалом українська держава, переживає складні процеси національно-культурного становлення. За сучасних викликів, які стоять перед Україною (анексія Криму Росією, військові дії на сході України), особливо актуалізується питання національно-патріотичного виховання юного українця, формування високих громадянських цінностей, виховання зростаючої особистості на українознавчих засадах.

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічні засади здійснення національно-патріотичного виховання учнів 4 класу засобами українознавства в процесі вивчення предмета «Я у світі».

У процесі роботи використано методи: теоретичні – вивчення, аналіз, порівняння, систематизація, класифікація й узагальнення теоретичних даних, представлених у педагогічній, психологічній і методичній літературі; аналіз сучасних наукових

досліджень і законодавчо-нормативної бази національного виховання, а також навчальної літератури для учнів 4 класу, підручників «Я у світі», навчальних програм; контент-аналізу навчально-методичного забезпечення курсу «Я у світі» для 4 класу тощо; емпіричні – педагогічне спостереження, аналіз навчально-методичної документації, програм з навчання, бесіди, анкетування учнів початкових класів і студентів – майбутніх учителів початкових класів, опрацювання результатів, вивчення передового педагогічного досвіду вчителів; статистичні – методи математичної статистики й обробки одержаних даних з метою якісної інтерпретації результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов розвитку української державності, створення нової української школи, утвердження курсу на європейськість вітчизняної освіти, глобалізаційних процесів одним із головних освітніх завдань є виховання національно-патріотичної особистості, учня як патріота й майбутнього громадянина України.

Важливим складником цього освітнього процесу є відомості про звичаї, традиції, побут, вірування та світогляд українського народу, інформація про відомих суспільно-політичних, культурно-освітніх діячів, письменників, науковців, державотворців, героїчних постатей України. Таке культурологічне наповнення змісту навчально-виховного процесу сприяє формуванню українознавчого світогляду особистості молодшого школяра [1; 2].

Отже, необхідно формувати систему уявлень про українців як народ, що має свою історію, сучасне та майбутнє, власну багату культуру, народні звичаї та обряди. Такий культурологічний підхід до навчання молодших школярів можна реалізовувати в процесі вивчення предмета «Я у світі». Навчальний предмет «Я у світі» реалізує освітню галузь «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, зокрема його громадянське й патріотичне виховання. У Пояснювальній записці до навчальної програми «Я у світі» (3–4 класи) зазначається: «Метою предмета є формування здатності дитини на саморозвиток відповідно до своїх здібностей, інтересів і потреб; виховання молодшого школяра як громадянина України – вільної, демократичної, освіченої людини, здатної до незалежних моральних дій; формування навчальних вмінь і навичок та потреби в навчанні, а також здатності до практичного і творчого використання набутих знань; сприяння збагаченню духовного світу та моральної культури дитини, становленню її світогляду» [8].

Предмет «Я у світі» за навчальним планом реалізується в 3–4 класах та охоплює такі теми: «Я – Людина», «Я та інші», «Я – українець», «Я –європеєць», що сприяє поетапному усвідом-

ленню учнями єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активні контакти дітей із природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства [3; 8]. На нашу думку, зміст цієї навчальної програми підкреслює важливість набуття молодшим школярем життєвих компетентностей, необхідних для життя в соціумі та швидкозмінному світі, спрямовує на особистісно орієнтований і діяльнісний підходи до навчання, сприяє формуванню в молодших школярів соціальної, громадянської, загальнокультурної, інформаційно-комунікативної компетентностей, умінь вчитися тощо. Однак національно-патріотичний чинник тут прописаний недостатньо повно.

До такого висновку спонукають результати контент-аналізу чинних підручників з курсу «Я у світі» для 4 класу. Так, проаналізувавши підручник для 4 класу (автор Н. Бібік) [3], ми виокремили незначну кількість тем, які спрямовані на формування національно-патріотичної особистості на засадах українознавства (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Теми українознавчого змісту в підручнику «Я у світі» для 4 класу (автор Н. Бібік)

Тема	Розділ
«Великі досягнення малих українців»	«Людина»
«Вчимося любити свою Батьківщину», «Символіка. Що це таке?», «Державні символи України», «Українська мова – державна мова України», «Культурна спадщина народу», «Свята нашої держави»	«Людина в суспільстві»
«Україна і світ», «Українці, які вдосконалили світ», «За що шанують українців», «У кожному куточку світу свої традиції і звичаї»	«Людина і світ»

3-поміж 30 тем, уміщених у підручнику, ми виокремили одинадцять, які мають українознавчий зміст. Це становить 37% від загальної кількості тем. На нашу думку, цього недостатньо. Як видно з таблиці 1, найбільше таких текстів (шість) уміщено в розділі «Людина і суспільство» та розділі «Людина і світ» (чотири тексти). Наприклад, у процесі вивчення теми «У кожному куточку світу свої традиції і звичаї» 3-поміж розповідей про святкування новорічних і різдвяних свят у різних народів уміщено текст «Маєток святого Миколая», який розташовано в с. Пістинь поблизу Косова.

На основі аналізу науково-методичної літератури та практичного досвіду визначаємо такі основні шляхи **реалізації культурологічного ком-**

понента викладання дисципліни «Я у світі» й виховання національно-патріотичної особистості: 1) добір і використання системи тематично об'єднаних українознавчих текстів різних жанрів і стилів мовлення; 2) використання краєзнавчих, народознавчих матеріалів та усної народної творчості; 3) відбір етнолексем та укладання словників етнокультурознавчої лексики; 4) добір і застосування відповідних традиційних і новітніх технологій навчання з метою практичного освоєння культурних цінностей, певних видів діяльності й поведінки, національно-культурного компонента через мову; тощо. Зупинимось на одну із засобів – добір тематичних текстів у процесі доповнення розділу «Людина і світ». Пропонуємо під час вивчення теми «За що шанують українців» (це може бути будь-яка інша тема) зупинитися на такому аспекті, як ознайомлення четвертокласників із життєписами відомих українців. Цей навчальний проект «Відомі українці» може стати ключовим упродовж усього часу вивчення предмета «Я у світі». Такий досвід поширений у багатьох школах України. Він описаний у численних публікаціях (наприклад, Г. Білавич [1] та ін.), отже, може бути застосований у будь-якому навчальному закладі. Наприклад, у 4 класі можна запропонувати учням створити твори-мініатюри у формі лінгвокультурологічного опису-замальовки чи проекту («Берегиня мого роду», «Історія мого міста/села», «Київ – серце України», «Герої Революції гідності», «Україна – це Європа», «Славні сини моєї землі», «Знані письменники (композитори, учені, музиканти, художники, історичні постаті тощо) мого краю» тощо).

Оскільки в орієнтовній тематиці творів для зовнішнього незалежного оцінювання переважають теми, які стимулюють учнів замислюватися над сферою відношень «Я як особистість» (наприклад, «Напишіть роздум-пояснення: а) у чому полягає велич людини; б) як ви розумієте поняття «людина із сонячним серцем»; в) хто в Україні гідний називатися патріотом; г) як ви розумієте висловлювання Володимира Черняка «Я – людина, і це мене багато до чого зобов'язує»; напишіть твір-роздум на тему «У чому цінність людського життя?»» [4, с. 21]), дуже важливою для міжпредметного осмислення на уроках української мови, а також із предмета «Я у світі» є тематика «Відомі українці», оскільки учні, отримуючи й аналізуючи таку інформацію, матимуть змогу, по-перше, залучати її як аргументи у власних творах-роздумах, а по-друге, що найважливіше, замислюватимуться над споконвічними цінностями свого народу, зіставлятимуть своє світобачення з його світоглядом, формуватимуться як громадяни-патріоти.

Матеріал про відомих українців активно долучається як дидактичний у процесі формування національно-мовної особистості молодшого школяра на уроках української мови та літературного

читання. Наприклад, у 4 класі дітям презентуються три історичні періоди, які представляють видатні постаті тієї чи іншої доби:

1. Люди княжої Руси – України.

Ці люди характеризуються красивою зовнішністю, високим зростом, світлим волоссям, блакитними очима, довгим обличчям із прямим тонким носом, розвинутим підборіддям. Розумова характеристика: витривалість, правдолюбство, сила волі, пильність, любов до порядку, впевненість у собі, розсудливість. Людина цього періоду не терпить в інших розхлябаності, пліткарства, нестриманості в поведінці, галасу; не вміє прощати, не любить сама каятися. Така особистість нешвидко знаходить собі друзів, заприятнюється далеко не з кожним. Дуже вибаглива до товариства, до свого оточення, а тому часто надає перевагу самотності. Понад усе цінує власну свободу, але більше віддана громадській ідеї, ніж своїй родині.

2. Люди України козацької.

Це люди огрядні, високі, міцно збудовані, сильні фізично. Вони веселі, співучі. Люблять свій край, свою садибу, свою хату. Чесні, горді, сміливі, але дуже вразливі, добродушні. Природжені вояки, але воюють і повстають у крайніх випадках. Цей тип більше відзначається почуттєвістю, яка не спрямована на перетворення світу, тому що люди цього періоду ставлять для себе почуття перед пізнанням і волею. За наявності добрих провідників ці люди можуть досягти великих успіхів у побудові держави.

3. Українці ХІХ–ХХ століть.

Люди переважно середнього зросту, з темним волоссям, довгим обличчям, вузьким прямим носом, сірими або синіми очима. За характером – найбільш творчі натури, закохані в життя, в мистецтво, романтики, революціонери, змовники, ідеалісти. Серед них багато винахідників, талановитих, пристрасних, обдарованих натур. Їм притаманне творче горіння, певна нематеріальна духовна енергія, яка формує суспільство. Таку силу мають одержимі непересічні особистості. Вони люблять усе вишукане – яскраві барви, рельєфні форми. Це добрі проповідники, красномовні оратори [6].

Матеріали для сфери відношень «Я і Батьківщина» допомагатимуть учням зрозуміти, наскільки важливим для майбутнього є історичне минуле України, як вплинули на розвиток нашої держави історичні постаті. Завданням цієї сфери відношень є формування в четвертокласників патріотичних почуттів.

Ми переконані: за допомогою таких дидактичних матеріалів і моделі виховання українознавчого світогляду особистості можна формувати україномовну особистість із певними принципами та переконаннями, зі своїми цілями й поглядами на майбутнє життя, людину-патріота.

Показовим є анкетування учнів двох шкіл Івано-Франківська. В одній школі навчання відбувалося за традиційною методикою (умовна назва «перша школа»). В іншій – упроваджується модель національно-патріотичного виховання на засадах українознавства. Учні обох шкіл було запропоновано відповісти на запитання: 1. Що я ціную в людях? 2. Які риси українців мені подобаються? 3. Які не подобаються? 4. Хто з відомих українців є для мене зразком? Чому? 5. Якою особистістю я хочу бути? 75% учнів першої школи цінують у людях доброту, п'ять (12%) – гроші, ще в п'яти учнів (12%) цінності відсутні взагалі. Двадцять респондентів (50%) відповіли, що позитивні риси характеру українців – розум, працелюбність, сім (14%) – доброта й гостинність, решта (42%) на друге запитання не відповіли. На третє запитання більшість респондентів не подали відповіді (75%), а 10 (25%) осіб зазначили, що негативною рисою українців є пияцтво. 16 дітей (38%) не вважають за потрібне наслідувати відомих українців, 6 учнів (13%) виокремлюють братів Кличків, особливо Віталія, тому що він сильний, багатий, «не боїться «Беркуту», п'ятеро (12%) беруть за зразок героїв Небесної Сотні. І лише троє учнів (6%) зразками особистостей для себе вважають Тараса Шевченка та Лесю Українку, аргументуючи тим, що вони багато зробили для України (але що саме, діти не зазначають). Відповідь на п'яте запитання також дали не всі опитувані. Десятеро (25%) не відповіли, 15 (38%) хочуть бути розумними, веселими, працьовитими, кмітливими, п'ятеро школярів (12%) хочуть бути заможними, а риси характеру їх взагалі не цікавлять, четверо (8%) – заощадливими, лише одна учениця (2%) мріє бути мудрою.

Отже, бачимо, що учні 4 класу Івано-Франківської школи, які працюють за традиційною системою, без залучення на уроках українознавчого матеріалу, інформації культурологічного змісту з інших предметів, менше знають про відомих українців, у їхній уяві поки що не сформоване бажання стати кращим, бути на когось подібним, узяти відомого пращура за зразок.

Інша ситуація в учнів 4 класу Католицької школи святого Василя Великого м. Івано-Франківська. Учителю-методист Світлана Левицька активно впроваджує в навчальний процес українознавчий матеріал, зокрема, й засобами змістової лінії «Відомі українці». В анкетуванні взяли участь 19 школярів класу «Надія». Десять осіб (51%) цінують у людях християнські цінності, працьовитість, розум, вірність, дружелюбність, 12% респондентів кращими рисами людського характеру вважають вихованість, 13% – освіченість, 25% – бажання вдосконалювати себе. Сімнадцять учнів 4 класу (92%) на запитання про найкращі позитивні риси українців однозначно відповіли: волелюбність, героїзм, працьовитість, гостинність.

Троє учнів на це запитання не дали відповіді. Також ми з'ясували, які риси українців, на думку молодших школярів, є негативними. Не подобаються 72% четвертокласників такі риси українського характеру, як зрадливість, заздрість. 24% зауважили, що негативними рисами характеру українців є «донощицтво» та низький культурний рівень, троє школярів (10%) сказали, що українці не мають негативних рис характеру. Зразком 70% респондентів є герої Євромайдану, Революції Гідності, Небесної Сотні, АТО. Десять учнів (30%) беруть за зразок Івана Мазепу, Степана Бандеру, Богдана Хмельницького, козаків, січових стрільців, героїв УПА, адже вони «були борцями за незалежність, воювали за Україну». Для п'ятерох учнів (13%) зразком є Тарас Шевченко, Микола Лисенко, Іван Франко, митрополит Андрей Шептицький, оскільки Кобзар був пророком, генієм України, М. Лисенко, Іван Франко – «визначними представниками української культури», «були розумними, освіченими, грамотними», а митрополита Андрея Шептицького діти зарахували до «духовного лідера українського народу». Двоє учнів (4%) назвали взірцем Віталія Кличка, оскільки він мужній, відважний, «протистояв Януковичеві», «не боявся «беркутів», «сильний боксер». 35% хлопчиків зазначили, що хочуть бути подібними на захисників Донецького аеропорту, героїв АТО, бо вони «захищали рідну землю до кінця», «не здалися ворогові», «пішли на смерть заради України», «протистояли російській агресії». Усі опитані відповіли, що хочуть бути мужніми, патріотами, а також гостинними, працелюбними, освіченими, добрими християнами. П'ятеро (12%) додали, що хочуть бути ввічливими та креативними. Десять учнів (30%) зазначили, що хочуть бути вірними своїй Батьківщині.

Отже, у четвертокласників Католицької школи святого Василя Великого сформоване уявлення про відомих українців, вони мріють бути схожими на них. Українознавчий підхід до опрацювання теми «Відомі українці», що базувався на інтегративній основі, учитель реалізував на уроках розвитку зв'язного мовлення, риторики, «Я у світі», літературного читання за допомогою моделі українознавчого світогляду й текстів українознавчого наповнення з усіх сфер відношень соціокультурної змістової лінії.

Отже, цікавим було дізнатися, чи готові майбутні вчителі початкових класів до формування національно-мовної особистості молодшого школяра, наскільки сучасні студенти обізнані зі святинями України. З книги Т. Пістун «Свою Україну любіть...» [5] дібрано інформацію, яка рекомендована для ознайомлення, і запропоновано такі запитання: 1. Яка площа України? (603,7 тис. кв. км). 2. Яка найбільша гірська система в Україні? (Карпати). 3. Яка найвища гора в нашій країні? (Говерла). 4. Коли вперше з'явилася назва «Україна»?

(Наприкінці XII ст., 1187 рік). 5. У якому документі вперше з'явилася назва «Україна»? (Іпатіївський літопис). 6. Ким, де й коли була створена перша бібліотека в Україні? (а) Ярославом Мудрим, б) при Софійському соборі, в) у 1037 році). 7. Назвати перший вищий навчальний заклад України. (Києво-Могилянська колегія, з 1701 року – академія). Усього в анкетуванні взяло участь 35 студентів-четвертокурсників Педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Як засвідчують результати опитування, сучасні випускники вишів загалом орієнтуються в питаннях з історії України, чому, на нашу думку, великою мірою сприяє їхня підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання знань з історії України й участь у ньому, а також викладання курсу історії України, інших навчальних дисциплін культурологічного характеру.

Висновки. Отже, на основі аналізу наукових джерел визначено зміст поняття «національно-патріотичне виховання молодших школярів як складний особистісно орієнтований процес, що базується на вивченні українознавства, спрямований на набуття духовних (зокрема й громадсько-патріотичних) якостей, які характеризують емоційно-ціннісне ставлення до історико-культурної спадщини українського народу, виявляються у знаннях про видатних українців, творчо-діяльнісній позиції, любові до малої батьківщини та України, повазі до національних ідеалів, державних символів, усвідомленні жертвовної допомоги тим, хто захищає сьогодні Україну від агресорів, тощо. З'ясовано, що курс «Я у світі» – важливий компонент загального змісту початкової освіти, є ефективним засобом і формою формування національно-патріотичного виховання молодшого школяра. Саме ці уроки дають можливість надати учням цікаві тексти про рідний край, Україну, відомих українців, історію, звернутися до народної та духовної спадщини. Вивчати тексти про історію України в доступній формі, зокрема, літературні твори, корисно й цікаво, бо вона приваблює молодших школярів і різноманітністю тематики, і стилем, і художніми манерами, і широким жанровим діапазоном. Такі тематичні твори українознавчого змісту дають учням змогу краще й повніше дізнатися про історичне минуле рідного краю, звичаєво-обрядові традиції, видатних людей рідної землі тощо.

Окреслено методику національно-патріотичного виховання молодших школярів засобами українознавства, яка відображає мету, завдання, окремі педагогічні умови, методи патріотичного

виховання та очікувані результати цього процесу. 3-поміж педагогічних умов – це стимулювання інтересу до історії українського народу, рідного краю, розширення знань про видатних українців, реалізація виховного потенціалу українознавчих текстів, залучення молодших школярів до створення проектів українознавчого змісту, підготовка майбутніх учителів до здійснення такої роботи в школі тощо. Наголошено, що виховання патріота України має національний характер, тобто базується на етнонаціональних традиціях українського народу. Стрижнем національно-патріотичного виховання є національна свідомість – усвідомлення своєї національної ідентичності та національного минулого, що є атрибутом кожної нації. На основі результатів анкетування молодших школярів і студентів – майбутніх учителів – виявлено такі характеристики цієї якості: любов до України, історичного минулого українського народу; віру в його духовну силу і призначення; силу волі й відповідальність за те, щоб український народ посів почесне місце в цивілізованому світі; вміння розуміти й осмислювати його історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, а також символіку своєї нації та рідного краю; готовність свідомо слугувати інтересам України й брати на себе відповідальність за її долю. Доволі ефективною є методика опрацювання змістової лінії «Відомі українці» в процесі вивчення курсу «Я у світі» в 4 класі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білавич Г. Авторська школа «Тривіта»: досвід виховання національно-мовної особистості молодшого школяра: методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. 203 с.
2. Білавич Г. Українознавство як важливий складник національної освіти. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Педагогіка»*. 2008. Вип. XXV. С. 120–124.
3. Бібік Н.М. Я у світі. 4 клас: підручник для загальноосвіт. навч. закл. Харків: Основа, 2015. 160 с.
4. Новосьолова В.І. Українська мова: збірник тестових завдань для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. 11 клас. Київ: Генеза, 2007. 104 с.
5. Пістун Т.В. «Свою Україну любіть...». Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. С. 7–9.
6. Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. 559 с.
7. Скульський Р.П., Стельмахович М.Г. Методика викладання народознавства у школі. Івано-Франківськ, 1995. 167 с.
8. Я у світі. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних. URL: <https://mon.gov.ua/storage/.../7.-ya-u-sviti.-3-4-klas.docx>.